

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСТВА

Нова стратегія економічного і соціального розвитку передбачає формування інституційного середовища, яке б стимулювало, з одного боку, підприємницьку активність, економічне зростання на основі структурно-інноваційних перетворень, утвердження сучасної соціальної інфраструктури, механізмів соціально-ринкової економіки, а з іншої – подолання нагромадження суперечностей між економікою та суспільством. Якщо у сільському господарстві підприємства різних організаційно-правових форм діють у нерівних соціально-економічних чи правових умовах, то це призводить до підпорядкування економічного інтересу одного суб'єкта іншому. У такій ситуації у фермерських господарств як структур, котрі у натуральному вимірі володіють меншим виробничим потенціалом, ніж великі аграрні підприємства, знижується бажання досягати значних економічних результатів, що призводить до затягування процесу розвитку фермерства.

В умовах сьогодення, коли ключові засади господарювання у ринкових умовах визначились, формується новий тип ментальної моделі економічної поведінки. Водночас виразними є тенденції функціонування фермерських господарств, на яких покладається не лише відповідальність за продовольчу безпеку держави, підвищення соціальних стандартів на селі, а й створення конкурентних переваг у зовнішньоекономічному векторі розвитку економіки України. Несприятливі тенденції у розвитку та функціонуванні фермерських господарств у значній мірі зумовлені несформованим ринковим інституційним середовищем.

Зараз домінуючою метою економічної політики у аграрній сфері є зростання національної конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та розширення частки фермерських господарств на внутрішньому та зовнішньому ринках, підвищення ефективності їх діяльності. Підвищений інтерес до відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств як джерела формування конкурентних переваг вітчизняного аграрного сектора обумовлює необхідність апробації нових форм організації виробництва, які б дозволили не лише зберегти регіональну спеціалізацію цих соціально-економічних систем, але й підвищити рівень їх інноваційного спрямування. Зазначені процеси, на нашу думку, сприятимуть самоорганізації фермерських господарств та інтеграції їх зусиль для підвищення темпів економічного розвитку на базі формування та ефективного функціонування різноманітних технологічних та методичних прийомів відтворення виробничого потенціалу.

Поняття «інститут» є фундаментальним в інституційній теорії та одним із базових для економічної науки загалом. Існує значна кількість підходів до класифікації інститутів як системи. У нашому випадку прийнятною є наступна класифікація: нормативно-обмежувальні інститути (містять правове забезпечення функціонування аграрної економіки); регулятивні інститути класифікують за сферою функціонування (сферою регулювання аграрного ринку, соціальною сферою, фінансовою сферою, інформаційно-консультаційною сферою); виробничі інститути (сільськогосподарські товаровиробники; підприємства, що постачають сільському господарству засоби виробництва, а також ті, що зайняті матеріально-технічним і сервісним обслуговуванням сільського господарства; підприємства, що забезпечують доведення сільськогосподарської продукції до споживача, у тому числі її заготівлю, переробку, зберігання, транспортування, реалізацію; виробнича інфраструктура). Таким чином, фермерські господарства можна вважати повноцінними інститутами та основними елементами інституційних утворень, що дозволяє їм у взаємозв'язку з іншими інститутами забезпечувати інституційний механізм відтворення виробничого потенціалу.

Зрозуміло, що відтворення виробничого потенціалу, а відповідно і сам розвиток фермерських господарств, безпосередньо залежить від механізму створення умов функціонування, а саме від рівня його інституційного забезпечення, що у свою чергу характеризується кількістю та дієвістю залучених інституцій. Аграрні інституції, на нашу думку, слід розглядати як відносно стійкі комбінації чинників, які регулюють господарську поведінку фермерських господарств та є результатом компромісу інтересів обох сторін з урахуванням впливу зовнішнього середовища.

Інституційний механізм – це соціальна система, якій притаманні свої певні закономірності, відносини та характерна поведінкова форма існування. Однією з основних функцій інституційного механізму є встановлення і підтримання певного порядку функціонування економіки. Звідси, інституційний механізм відтворення виробничого потенціалу – це відкрита, багаторівнева, динамічна соціальна система, яка забезпечує взаємодію базових та похідних інститутів, є основою для організації ринкових процесів та забезпечення стратегічного напрямку розвитку фермерства.

Якість формування інституційної системи є важливим фактором ринкового реформування перехідних економік, у тому числі України. Адже наявність стабільних та прозорих інституцій забезпечує нормальну роботу ринкових механізмів, які є важливими для забезпечення успішної реалізації ринкової координації економічних процесів. Тоді як слабе та невизначене інституційне середовище гальмує гармонійну взаємодію ринкових регуляторів, сприяє зростанню свавілля, бюрократії, виробничих і трансакційних витрат бізнесу.

Вектор аграрного розвитку першочергово має спиратись на інституціональний підхід через створення адекватного механізму відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств. В цьому контексті інституційний механізм розуміємо як систему інструментів впливу інституцій на середовище відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств з урахуванням елементів як державного, так і ринкового регулювання. Функціонування інституційного механізму призводить до інституціалізації середовища через інституційні зміни. Налагодження ефективного інституційного механізму має призвести до нівелювання спонтанних змін і збільшити частку цілеспрямованих ринково-орієнтованих трансформацій. Інструментами інституційного механізму, які сприятимуть відтворенню виробничого потенціалу фермерських господарств, мають бути: регулювання відтворювального процесу всіма рівнями влади, ринкове (кон'юнктурне) регулювання, інфраструктурне забезпечення, саморозвиток і саморегулювання відтворювального процесу виробничого потенціалу власне фермерськими господарствами, сприяння відтворення виробничого потенціалу громадськими організаціями.

Поряд з цим існують певні проблеми функціонування інституційного механізму відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств:

- трудові відносини є базовою інституцією, проте в середовищі фермерських господарств цій аксіомі важко знайти своє відображення в економічних індикаторах: по-перше, в окремих випадках доволі важко ідентифікувати розмір заробітної плати самого фермера, особливо коли виробничий процес обслуговує лише родина фермера, по-друге, рівень заробітної плати в аграрному секторі значно поступається середньому показнику в економіці України, як номінально, так і за темпами зростання. Крім того, констатуємо факт дефіциту кваліфікованих кадрів у фермерських господарствах;

- в аграрному ціноутворенні відбувається порушення принципу справедливості, зокрема при розподілі доходу в логістичному ланцюгу, де частка фермера найнижча в роздрібній ціні;

- незавершеність формування інституційного механізму у аграрному секторі загалом і, як наслідок, незлагодженість взаємодії учасників аграрних відносин через традиційно низьку культуру формалізації господарських відносин, соціальну апатію та зневіру фермерів у справедливість інституції права.

Необхідною умовою трансформаційних змін у системі фермерських господарств є дотримання еволюційних інституційних вимог ринкових перетворень, оскільки, власне, інституціалізм може бути основою підтримки конкурентних засад підприємницької діяльності фермерських господарств, підвалинами котрої є науковообґрунтований механізм відтворення виробничого потенціалу. Нова стратегія економічного розвитку України повинна забезпечити формування належного інституційного середовища, яке б стимулювало, з одного боку, підприємницьку активність фермерських господарств, їх економічне зростання на засадах структурно-інноваційного відтворення виробничого потенціалу, утвердження та функціонування фермерства як соціально-економічної системи згідно механізмів соціально-ринкової економіки, а з іншого – подолання нагромадження суперечностей між економікою та сільськогосподарським товаровиробником.

Основною причиною неефективного функціонування інституційного механізму розвитку аграрної економіки та відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств зокрема, є так зване «зрощення» політичних та економічних інститутів, що спричинило виникнення трансформаційної ренти, значний занепад сільськогосподарського виробництва та кризовий стан аграрної економіки.

Система взаємодії держави і фермерства повинна бути відкритою та здатною адаптуватися до змін умов зовнішнього середовища та ринкової кон'юнктури. При цьому ефективність взаємодії залежить від того, на скільки держава та фермери підготовлені до інтеграції спільних зусиль для досягнення показників відтворення та економічного зростання, зацікавлені у налагодженні відносин і атмосфери довіри.

Підсумовуючи вище зазначене доцільно зазначити, що соціально-економічна ефективність інституційної трансформації визначається тим, наскільки пріоритети інституційних змін досягнуті первинними одиницями аграрного сектора – в даному випадку фермерськими господарствами. Вважаємо, що саме фермерські господарства здатні генерувати інноваційні зміни у відтворенні власного виробничого потенціалу для підвищення конкурентоспроможності фермерського укладу і аграрного сектора загалом та змагатися у конкурентній боротьбі на міжнародній арені ринкових відносин.